

BOLALARGA NISBATAN ZO‘RAVONLIKLARGA BARHAM BERAYLIK!

Azizova Nigora Jo‘rayevna
Surxondaryo viloyati Oltinsoy
tumani 6-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada bolalarga nisbatan zo‘ravonlik holatlarining psixologik, ijtimoiy va oilaviy sabablari, uning bola shaxsiga salbiy ta‘siri hamda zo‘ravonlikning oldini olish va bartaraf etish yo‘llari yoritilgan. Shuningdek, ta‘lim tizimi, oila va jamiyatning bu boradagi hamkorlikdagi roli tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: zo‘ravonlik, bola huquqi, psixologik travma, oilaviy muhit, himoya, tarbiya, ijtimoiy muammo, maktab psixologi, profilaktika, bolalar himoyasi.

KIRISH

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik bugungi kunda jahon miqyosida dolzarb ijtimoiy-psixologik muammolardan biri hisoblanadi. Bola shaxsining shakllanishi aynan bolalik davrida boshlanadi va ushbu davrda sodir bo‘ladigan har qanday salbiy hodisa uning ruhiy rivojlanishiga chuqur ta‘sir ko‘rsatadi. Zo‘ravonlik nafaqat jismoniy, balki psixologik, emotsional va ijtimoiy ko‘rinishlarda ham namoyon bo‘lishi mumkin.

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning asosiy sabablari turli omillar bilan bog‘liq. Oilaviy muhitdagi nizolar, ota-onaning stress holati, tarbiyadagi noto‘g‘ri yondashuvlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklar zo‘ravonlik holatlarining yuzaga kelishiga sabab bo‘lishi mumkin. Ayrim hollarda ota-onalar tarbiya jarayonida kuch ishlatishni noto‘g‘ri “intizom vositasi” sifatida qabul qiladilar. Psixologik nuqtai nazardan zo‘ravonlik bola shaxsida chuqur emotsional jarohatlar qoldiradi. Bunday bolalarda qo‘rquv, xavotir, o‘ziga ishonchsizlik, tajovuzkorlik yoki ijtimoiy chekinish kabi holatlar rivojlanishi mumkin. Ularning o‘qishdagi muvaffaqiyati pasayadi, muloqot ko‘nikmalari sustlashadi va ijtimoiy moslashuv qiyinlashadi.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti bolalarga nisbatan yomon zo‘ravonlik holatlarini to‘rt guruhga ajratdi: jismoniy zo‘ravonlik; jinsiy zo‘ravonlik; hissiy (yoki psixologik) zo‘ravonlik; va e‘tiborsizlik.

1 Bolalarga nisbatan jismoniy zo‘ravonlik - bu bola tana a‘zolariga ataylab tan jarohati yetkazish yoki og‘riq berish orqali amalga oshiriladigan harakatlardir. Bunga quyidagilar kiradi:

Urish, tepish, turtish, kaltaklash yoki boshqa buyumlar bilan urish, qo‘l bilan yoki boshqa usullar bilan chimchilash, mushtlash, bolani issiq, sovuq, yoki boshqa zararli sharoitlarda qasddan ushlab turish, tanaga zarar yetkazadigan tarzda jazolash kabilarni o‘z ichiga oladi. Bunday zo‘ravonlik bolada nafaqat jismoniy, balki ruhiy

salomatlikka ham jiddiy zarar yetkazadi. Bu bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini kamaytiradi, xavotir, qo'rquv, tushkunlikka olib keladi, va uzoq muddatli psixologik travmalarga sabab bo'lishi mumkin.

2. Bolalarga nisbatan jinsiy zo'ravonlik — bu bolaga roziligi yoki tushunishi bo'lmagan holda, jinsiy aloqalar yoki jinsiy harakatlarni amalga oshirishdir. Bunday zo'ravonlikning quyidagi shakllari mavjud: Jinsiy aloqada bo'lish, jinsiy zo'ravonlikka undash, jinsiy harakatlar bilan tahdid qilish yoki qo'rqitish kabilarni o'z ichiga oladi. Bolalarga nisbatan jinsiy zo'ravonlik nafaqat jismoniy, balki ruhiy salomatlikka ham jiddiy zarar yetkazadi. Bu bola uchun ruhiy travmalar, ishonchni yo'qotish, xavotir, tushkunlik, psixologik muammolar va boshqa salbiy oqibatlariga olib keladi.

3. Bolalarga nisbatan hissiy yoki psixologik zo'ravonlik — bu bolaning ruhiy va emotsional holatiga zarar yetkazuvchi, uning o'zini past baholashiga, xavotir va stressga olib keladigan harakatlar yoki muhit. Bu turdagi zo'ravonlik jismoniy zarardan ko'ra ko'proq ko'rinmas bo'lishi mumkin, lekin uning oqibatlari ham shunchalik chuqur va uzoq muddatli bo'lishi mumkin. Hissiy zo'ravonlikning turli shakllari mavjud, ular: Doimiy kamsitish va masxara qilish, ruhiy bosim o'tkazish kabilarni o'z ichiga oladi.

4. E'tiborsizlik ya'ni bolaning qarovsizligi — ota-onaning yoki bola uchun mas'ul bo'lgan boshqa shaxsning bolaning sog'lig'i, xavfsizligi yoki farovonligiga zarar yetkazishi mumkin bo'lgan darajada oziq-ovqat, kiyim-kechak, turar joy, tibbiy yordam bilan ta'minlanmasligi, nazorat qilmasligi. E'tiborsizlik, shuningdek, bola bilan bir muhitda turgan odamlarning e'tiborsizligi va bolaning omon qolishi uchun tegishli va yetarli chora-tadbirlarni qo'llamasligidir.

Beparvo qoldirilgan bolalar jismoniy va psixosotsial rivojlanishda kechikishlarni boshdan kechirishi mumkin. E'tiborsizlik qurboni bo'lgan bolalar hayotining dastlabki bosqichlarida zarur bo'lgan bog'liqlik hissiga to'yinmaganligi sababli hayotlar davomida ham ishqiy yoki do'stlik kabi munosabatlarni shakllantirish va davom ettirishda bir qancha qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik nafaqat jismoniy va ruhiy zarar yetkazish, balki ularning kelajakdagi ijtimoiy va psixologik salomatligiga ham uzoq muddatli ta'sir qiladi. Zo'ravonlik turli shakllarda mavjud bo'lib, har biri bolalarning hayotini buzishi va ularni xavf ostiga qo'yishi mumkin. Shu sababli, bolalar huquqlarini himoya qilish, zo'ravonlikni oldini olish va ularning farovonligini ta'minlash uchun samarali qonuniy, psixologik va ijtimoiy choralar zarur. Jamiyatning barcha qatlamlari, shu jumladan davlat va oila, bolalar uchun xavfsiz va sog'lom muhit yaratish borasida mas'uliyatni o'z zimmasiga olishlari kerak. Faqat shu tarzda bolalarga nisbatan zo'ravonlikni kamaytirish va ularni baxtli kelajakka yo'naltirish mumkin bo'ladi.

Ta'lim muassasalarida ham zo'ravonlikning oldini olish muhim vazifadir. O'qituvchilar va maktab psixologlari bolalarning xulq-atvorini doimiy kuzatib

borishlari, shubhali holatlarni erta aniqlashlari va tegishli choralar ko‘rishlari zarur. Sog‘lom psixologik muhit yaratish bolalarning xavfsizligini ta‘minlashda asosiy omildir. Oila bolani zo‘ravonlikdan himoya qilishning birinchi va eng muhim instituti hisoblanadi. Ota-onalar farzandlari bilan ochiq muloqot qilishlari, ularning his-tuyg‘ularini tinglashlari va qo‘llab-quvvatlashlari lozim. Mehr-muhabbat asosida qurilgan tarbiya bolalarda ishonch va xavfsizlik hissini shakllantiradi.

Jamiyat va davlat darajasida ham bolalarni himoya qilish bo‘yicha huquqiy va ijtimoiy mexanizmlar mavjud. Bolalar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan qonunlar, ijtimoiy xizmatlar va psixologik yordam tizimi zo‘ravonlik holatlarining oldini olishda muhim rol o‘ynaydi. Zo‘ravonlikning oldini olishda profilaktik ishlar alohida ahamiyatga ega. Ma‘rifiy tadbirlar, ota-onalar uchun treninglar, o‘quvchilar bilan psixologik mashg‘ulotlar va ijtimoiy kampaniyalar bu borada samarali natija beradi. Bolalarga o‘z huquqlarini bilish va himoya qilish ko‘nikmalarini o‘rgatish ham muhimdir.

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik ota-ona yoki tarbiyachining bolaga haqiqiy yoki potensial zarar yetkazishiga olib keladigan har qanday xatti-harakat yoki harakatsizlikni o‘z ichiga olishi mumkin va bu holat odatda bolaning uyida yoki bola vaqt o‘tkazadigan tashkilotlar, maktablar yoki jamoat joylarida sodir bo‘ladi. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik va bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo‘lish atamallari ko‘pincha bir-birining o‘rnida ishlatiladi. Shunga qaramay, ba‘zi tadqiqotchilar bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo‘lish atamasini beparvolik ekspluatatsiya va odam savdosini o‘z ichiga oluvchi soyabon sifatida ko‘rishadi. Turli yurisdiksiyalar shartli hisobot berish, turli hollarda bolalarni o‘z oilalaridan ajratish yoki jinoiy ayblov e‘lon qilish uchun bolalarga nisbatan zo‘ravonlik tushunchasining turli ta‘riflariga nisbatan o‘z pozitsiyalarini ishlab chiqishgan. Rus olimlari N.V.Malyarova, M.Nesmeyanovlar ijtimoiy himoyaning ikki ma‘nosi haqida so‘z yuritadilar. Birinchidan, keng ma‘noda, inson o‘zini o‘zi ta‘minlash qobiliyatiga ega bo‘lgan, u va uning farzandlari uchun sharoit yaratadigan ijtimoiy munosabatlar tizimini nazarda tutadi.

Bola bilan shafqatsiz munosabatning to‘rtta turini ajratadilar:

- ✓ Shafqatsiz jismoniy munosabat
- ✓ Jinsiy zo‘ravonlik
- ✓ Bola ehtiyojlariga e‘tiborsizlik
- ✓ Psixologik zo‘ravonlik

Shafqatsiz jismoniy munosabat – bolaga yetkazilgan tasodifiy bo‘lmagan har qanday tan jarohati.

Bolalar ustidan jinsiy zo‘ravonlik – bola yoki o‘smirdan shaxsiy jinsiy lazzat olish uchun foydalanish.

Bola ehtiyojlariga e'tiborsizlik – ota-ona yoki parvarishni amalga oshiruvchi shaxslarning 18 yoshga to'lmagan bolaning asosiy ehtiyojlarini ta'minlashga surunkali noqodirligi.

Psixologik zo'ravonlik, o'z navbatida, ikki turda bo'lishi ham mumkin:

- ✓ psixologik beparvolik – bu ota-ona yoki parvarishni amalga oshiruvchi shaxslarning bolaga zaruriy ko'mak, e'tibor, psixologik himoyani ta'minlashga qodir emasliklari, unga mehrning yo'qligi.
- ✓ psixologik shafqatsiz muomala – kattalar tomonidan bolani tahqirlash, uni kamsitish, xaqoratlash, mazax qilish maqsadida sodir etiladigan surunkali harakat.

Dastlab bolaga zo'ravonlik namoyon etishning sababi ota-onalarning psixologik og'ishi deb hisoblandi, keyin diqqat ijtimoiy kontekstga ko'chirildi, bundan xatar omili ota-onaning bolaga zo'ravonlik munosabatini shartlovchi qadriyatlar tizimi hamda ijtimoiy yakkalanishda yashirin ekanligi haqidagi xulosa kelib chiqadi. So'ng zo'ravonlikni ota-ona va bola o'rtasidagi munosabatlarning buzilgan interfaol ijtimoiy modeli orqali sharhlashdi.

Tadqiqotchilar xatar omillarini shaxs, oila va jamiyat darajasida aniqlaydilar va bir omil emas, balki ularning o'zaro ta'siri bolalar ustidan zo'ravonlik o'tkazishga olib kelishini isbotlaydilar. Shuningdek, ular u yoki bu xatar omilining mavjudligi zo'ravonlikni namoyon etish degani emas, balki uning paydo bo'lish ehtimoli yoki imkoniyati borligini ta'kidlaydilar. Bunda bir necha ijobiy omillarning mavjudligi (ijtimoiy ko'nikmalar, "Men" ning ijobiy identifikatsiyasi va h.k.) xatar omilining ta'sirini kamaytiradi. Bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabat tushunchasining ta'riflari jamiyatning ushbu muammo bilan shug'ullanuvchi sohalari, masalan, bolalarni himoya qilish agentliklari, yuridik va tibbiy jamoalar, sog'liqni saqlash xodimlari, tadqiqotchilar, amaliyotchilar va bolalar himoyachilari o'rtasida bir-biridan farq qilishi mumkin. Ushbu turli sohalar vakillarining har biri o'zlarining ta'riflaridan foydalanishga moyil bo'lganligi sababli fanlar bo'ylab muloqot cheklangan bo'lishi mumkin, bu bolalarga nisbatan yomon munosabatni aniqlash, baholash, kuzatish, davolash va oldini olish harakatlariga to'sqinlik qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bolalarga nisbatan zo'ravonlikka barham berish barcha jamiyat a'zolarining birgalikdagi mas'uliyatini talab etadi. Oila, maktab va davlat hamkorligi asosida yaratilgan xavfsiz muhit bolalarning sog'lom, baxtli va barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. Kamolova, A., & Ergasheva, G. S. Q. (2022). Yosh avlodni tarbiyalashda xalq pedagogikasini manbalarining o'rganishning o'rganishning ilmiy-nazariy asoslari. *Science and Education*, 3(12), 590-592.

2. Kamolova, A. O. Q., & Husaynova, S. I. (2023). O'smirlar o'rtasida axloqsizlikni oldini olishda pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari. *Science and Education*, 4(2), 969-972.
3. Nishonova M.Ya., & Kamolova A.O. (2021). O'SMIRLARGA HUQUQIY BILIM BERISHDA KEYS STADI TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH. *Экономика и социум*, (8 (87)), 42-45.
4. Nishonova, M. Y., & Kamolova, A. O. (2021). USING CASE STADE TECHNOLOGY IN LEGAL EDUCATION FOR TEENAGERS. *Экономика и социум*, (8), 42-45.
5. Bannayev, M. S. (2022). O'zbeksitonda psixologik diagnostika va psixologik korreksion faoliyatni amalga oshirishdagi muammolar va yechimlar. *Science and Education*, 3(6), 701–703
6. Bannayev, M. S. (2021). O'zbeksitonda maktabgacha ta'lim va umumiy o'rta ta'lim muassasalarida psixologik xizmatning tashkil etish imkoniyati va muammolari. *Science and Education*, 2(7), 293–297.